

בית פרת
מדרשה ישראלית

"אלוהים, אנחנו צריכים לעזור לך" לימוד תיאולוגי ליום השואה

עמרי שאשא

מעבר לשבר, לטראומה ולחורבן הממשיים שהמיטה השואה, היא העמידה בפני אנשי דת אתגר עצום: איך אפשר להבין את העולם הדתי ואת העמידה לפני האל לאור מאורע כה נוראי, שלא היה כדוגמתו בהיסטוריה האנושית? איזו שפה דתית יכולה לשרוד את אימי השואה, באיזו דמות אל אפשר להמשיך ולהחזיק?

כמו שניסח זאת פרופ' דוד הלבני, חוקר התלמוד וניצול שואה בעצמו, באוטוביוגרפיה שלו:

הראשון התגלתה נוכחות האל, באירוע השני התגלתה היעדרותו של האל.

שני אירועים תיאולוגיים מרכזיים התרחשו בהיסטוריה היהודית: ההתגלות בסיני וההתגלות באשוויץ. באירוע

"שברי לוחות", עמ' 13

לא נעסוק בשאלות הללו במובנן העקרוני, האידיאולוגי, אלא נקשיב לניסיונות האנושיים לדבר בשפה דתית בתוככי השואה. בעיקר דרך כתביו של האדמו"ר מפיאסצנה, ר' קלונימוס קלמיש שפירא. הקטעים לקוחים מתוך ספרו 'אש קודש', שמכנס לתוכו דרשות שנשא בגטו ורשה בימי השואה.

השאלות או ההערות שמלוות את הקטעים מבקשות להצביע על התפתחות בדרשותיו של האדמו"ר מפיאסצנה לאורך שנות השואה.

את ה' וללמוד בכל יכולתו, כי הן אמת שבשעה ש"כָּל ראש לְחָלִי וְכָל לֵבָב דָּוִי" (ישעיהו א ה) קשה ללמוד ולהתפלל כפי שצריכים.

אבל מכל מקום ישנם אנשים שסומכים עצמם יותר מדי על הצרות והולכים בטלים ומשיחים דברי שטות והבל כל היום. והאם אי אפשר להם ללמוד בשעות אלו על כל פנים דברים שאינם של עיון או לומר תהילים?"

עמ' קיב-קיג (אוגוסט 1941, שנת תש"א)

"...ואיפה נקח נערים לומדי תורה אם עתה אינם לומדים? וכמה מהם לא עמדו בנסיון ויצאו בשבת אל השוק לישא וליתן מרעב. האם נחשוב שהנערים והבחורים שסבבו שנים בשווקים וברחובות במסחר... בחול ובשבת - הם ישובו לעת מצוא אל החדרים והישיבות כמקדם?..."

וכל איש ישראל כשמתבונן בחורבן הגופני והרוחני והריסת התורה והדת שח"ו ישאר מזה, מצטער על זה מאד... אבל רק כשהאיש בעצמו מתאמץ גם עתה לעבוד

מה מעסיק את ר' קלונימוס בשלב זה? מה הביקורת שלו כלפי חלק מן האנשים? ◆◆◆

לא כן בשלהי תש"ב, שכמעט בכיליון חרוץ כלו קהילות הקודש, ואף המתי מספר שנשאר, דווים בשעבוד מצרים, נרמסים ובאימת מוות נשאר, אין דברים אשר בהם נוכל לקונן על צרותינו. אין מי לייסר ואין לב לעורר אותו לעבודה ולתורה, בכמה נסיונות עולה התפילה, ובכמה שמירת שבת גם למי שרוצה באמת לשמרהו".

הגהה, שם

"דברים הנ"ל נאמרו ונכתבו בשנת תש"א, שאז אף שהיו הצרות רבות ומרות מאוד כפי שקצת מהן נראות בהנ"ל, מכל מקום עוד היו יכולים לקונן עליהם ולספר קומץ מהן בדיבורים, לדאוג על הנשארים, ולבכות על העתיד, איך יבנו שוב החדרים הישיבות וכו', אף לייסר ולחזק את הקיימים לתורה ולעבודה.

◆ כיצד ההתוודעות להשמדה ההמונית משפיעה על ר' קלונימוס ועל האופן בו ראה את דבריו? ◆

הם: בחורבן בית המקדש, בביתר, וכו' היו כמו אלו".
עמ' קלט (דצמבר 1941)

"ובאמת מה מקום לקושיות חס ושלום ולשאלות? כי אלו שאומרים שייסורים כמו אלו עוד לא היו לישראל טועים

השינוי חלק לא רק ברמה החינוכית, אלא גם הדתית והאמונית. בתחילה ניסה ר' קלונימוס לשכנע את חסידיו שאין לראות בשואה מקור לשאלות על אלוהים מעבר לאלו שכבר עברו על עם ישראל בעבר. אולם גם כאן מתווספת הגהה:

תש"ב, לפי ידיעתי בדברי חז"ל ובדברי הימים אשר לישראל בכלל לא היו כמותם, וד' ירחם ויצילנו מידם".
הגהה, שם

"רק כהצרות שהיו עד שלהי שנת תש"ב היו כבר, אבל כהצרות משונות ומיתות רעות ומשונות, שחידשו הרשעים והרוצחים המשונים עלינו בית ישראל משלהי

ובמקום אחר הוא עצמו מעלה קושיה דתית דומה:

ישראל, הנהרגים ונשחטים רק בשביל שהם ישראל, שהם יותר גדולים מן מלאכים, ממלאים את כל חלל העולם צעקות אלו, ואין העולם נהפך למים רק עומד על עומדו כאילו לא נגע לו הדבר ה"ו".
עמ' קפו

"ובאמת פלא הוא איך העולם עומד אחר כל-כך הרבה צעקות כאלו. בעשרה הרוגי מלכות נאמר שצעקו המלאכים 'זו תורה וזו שכרה?! ענתה בת קול משמים: אם אשמע קול אחר אהפוך את העולם למים', ועתה ילדים תמימים מלאכים טהורים אף גדולים קדושי

דומה שבשלב זה ר' קלונימוס נתבע להסתכלות דתית ותיאולוגית אחרת, והוא פונה לרעיון הקבלי על אודות השכינה – היבט מסויים של אלוהים שהוא חסר, לא-מושלם. אין זה האל הנשגב והכל יכול אלא האלוהות המתגלה בעולם, הקרובה לבני האדם ושגם היא עצמו זקוק לסיוע, לתמך ולסעד:

אפילו לדרוש דרוש מן הצרות אי אפשר בשעת שבירת הלב ודכאות הרוח, ויש לפעמים שאי אפשר גם להכריח את עצמו לאמור ולדרוש מה מגודל השברון והנפילה ר"ל, ובמה אפשר לחזק עצמו על כל פנים מעט, כל עוד לא באה הישועה? [...]

ראשית כל בתפילה ובבטחון שה' אב הרחמן אי אפשר שישליך כל כך את בניו מעל פניו, ואי אפשר שח"ו יעזבנו [...] ובטח ירחם תיכף ומיד וכהרף עין יושיענו.

אבל במה נתחזק על הקדושים שכבר נהרגו ר"ל?

הקרובים והידידים וסתם ישראל אשר כמה מהם נוגעים לנו כנפשנו, ובמה נקומם עצמנו מעט על כל פנים משמועות האימות הישנות והחדשות, המפרקות את עצמותינו והממסות את לבבנו?

בזה שאין לנו לבדנו בצרותינו רק גם הוא יתברך כביכול סובל עמנו – "עמו אנכי בצרה". ולא זו בלבד אלא ישנן צרות שאנו סובלים בעד עצמנו, על חטאינו או יסורים של אהבה כדי למרק ולטהר אותנו, והוא יתברך רק עמנו סובל, וישנן צרות שאנו רק עמו כביכול סובלים צרות של קידוש השם...

עמ' קצא

זהו ההיפוך: לא עוד פניה אל האל לנחמה או להצלה, אלא הבנה כי האל הוא הסובל עמנו בצרות וביסורים שאנו עוברים.

- מה המשמעות של אמונה באלהים שהוא בעצמו סובל עמנו? מה סוג כזה של אמונה מעניקה לנו, ואיזה מחיר היא גובה?
- היכן בחיים העכשוויים שלנו נוכל להרגיש קשר - רוחני, אישי, דתי - לרעיון הזה?

מעניין להשוות את דבריו אלו עם ההרהורים של אתי הילסום, צעירה יהודיה-הולנדית, שמתמודדת גם היא עם אימי השואה בקצה השני של אירופה:

מבקשת ממך הסבר, להיפך: אתה תהיה רשאי לבקש הסבר מאתנו. ועם כל פעימת לב הולכת ומתחזרת בי ההכרה: אינך יכול לעזור לנו, אנחנו צריכים לעזור לך ולהגן עד טיפת דמנו האחרונה על מקום משכנך בתוכנו...

אלוהים, שוב אני מתחילה להירגע בעקבות השיחה הזאת אתך. בעתיד הקרוב עוד אשוחח אתך הרבה הרבה שיחות, וכך אמנע אותך מלברוח ממני. ועוד נכוננו לך בתוכי גם ימים שחונים... אבל האמן לי, אלוהים, אני אמשיך לעמול למענך ואהיה נאמנה לך ולא אגרש אותך מתחומי."

השמים שבתוכי: יומנה של אתי הילסום, עמ' 109-110

"אלוהים, אלה זמנים מפחידים. הלילה, בפעם הראשונה, לא הצלחתי להרדם; שכבתי בחושך ומול עיניי הבוערות עברו תמונות רבות של סבל אנוש... אלוהים, אני אעזור לך להחזיק מעמד בתוכי, אבל אני לא יכולה להבטיח שום דבר מראש. רק דבר אחד הולך ומתבהר לי: אתה לא יכול לעזור לנו, אנחנו צריכים לעזור לך, ובכך נעזור גם לעצמנו. זה הדבר היחיד שעוד נוכל להציל, וזה גם הדבר היחיד שחשוב באמת: נוכחותך בתוכנו. ואולי נוכל גם לעזור לאחרים לחפור ולחשוף אותך בלבותיהם המעונים. כן, אלוהים שלי, לא נראה לי שאתה יכול לשנות משהו בנסיבות האלה, הן פשוט חלק מהחיים האלה. ואני גם לא

הטקסטים שקראנו, שנכתבו בימים החשוכים ביותר בהיסטוריה היהודית, מלמדים אותנו משהו על המחשבה התיאולוגית היהודית. ברגעים של שבר עמוק וקשה, מציעות הקבלה והחסידות נחמה דתית לא שגורה: לא השענות על האל-הכל-יכול, שיציל את האדם מצרתו, אלא קירבה והזדהות של האלוהים עמנו: השכינה סובלת עמנו, נמצאת איתנו בצרתנו. את הבטחון והתקווה לעתיד מחליפות אמפתיה והכרה בחולשה ובכאב שבהווה.